

JAANA VAAHTERA JA MINNA SEPPÄNEN

Varhaisimmat suomenkieliset kreikan ja latinan kieliopit suomalaisen sivistyksen asialla

1 Aluksi¹

1.1 Tutkimusaihe: aiempi tutkimus ja tutkimuksen aineisto

Suomenkieliset kreikan ja latinan kieliopit ovat tutkimuksen toistaiseksi rauhaan jättämää materiaalia. Suomalaista oppikirjaa käsittelevistä yleisesityksistä vanhempi, Lappalaisen *Oppikirjan historia* (1992) ei juurikaan mainitse kielioppeja, mutta Häkkisen 2000-luvun teos *Suomalaisen oppikirjan vaiheita* nostaa esille Johan Gabriel Geitlinin latinan kielioppi- ja muun oppimateriaalityön (Häkkinen 2002, 56–57, 61–62). Kielten oppimateriaaleihin keskittyvä sinänsä runsas – lähinnä kylläkin opinnäytteistä koostuva – huomio on kohdistunut moderneihin kieliin (Hiidenmaa 2015, 34–35). Artikkelikokoelma *Oppikirja Suomea rakentamassa* (2017, toim. Hiidenmaa–Löytönen–Ruuska) niin ikään sivuuttaa muut kuin suomen kielen kieliopit. Kuitenkin, kun suomenkielisissä oppikouluissa kielioppia opetettiin vielä 1800-luvun lopullakin ensimmäisellä luokalla juuri latinan yhteydessä, ei niinkään suomen, voi Geitlinin suomenkielistä latinan kielioppia pitää kaikkien kielten opetuksen kannalta merkittävänä (ks. Seppänen–Tunturi 2019).²

Sen sijaan klassisten kielten asemaa yhteiskunnassa ja koulutuksessa on viime aikoina käsitelty niin sanakirjatoiminnan (Nummila–Seppänen 2018; Seppänen–Nummila 2018) kuin koulutuksen tavoitteiden näkökulmasta (Seppänen–Tunturi 2019). Nämä tutkimukset käsittelevät 1800-lukua, kuten myös nyt käsillä oleva artikkeli. Kohteenamme on kolme kielioppiteosta, joiden ensimmäiset painokset ovat ilmestyneet vuosina 1858–1881. Rajauksemme perustuu eritoten kielioppien kontekstiin: niiden ilmestyminen osuu niin suomalaisen koululaitoksen kuin suomen kirjakielenkin osin myrskyisään kehitys- ja

1 Kiitämme anonyymeja arviointisijoita monista hyödyllisistä kommentista.

2 Ensimmäisen kielioppikomitean mietinnössä 1888 todetaan, että kieliopillisten käsitteiden määritelmät tulee sisällyttää niin molempien kotimaisten kielten kuin latinan (klassilliset lyseot) ja saksankin kielioppeihin (reaalilyseot) (Mietintö 1888, 16–17).

muutos aikaan, varhaisnykysuomen kehityskauden loppu aikaan, jolloin suomesta muotoutui määrätietoisella työllä sivistyskieli kaikenlaisiin tarkoituksiin (ks. esim. Häkkinen 1994, 14–16).

Kieliopit kertovat myös Suomessa 1800-luvun loppupuoliskolla vallinneista tutkimuksen ja opetuksen suuntauksista: kolmen kielioppimme ”oppi-isinä” voidaan nähdä Johan Nicolai Madvig, Frederik Lange ja Georg Curtius. Yksinkertaistetusti voi sanoa, että Madvig edustaa synkronista kieliopin esitystapaa ja Curtius diakronista. Lange taas oli hegeliläinen pedagogi, joka kirjoitti kieltenopiskelun hyödyksi myös yleisen kieliopin. Tässä tutkimuksessa emme kysy, miten nämä lähestymistavat käytännössä toteutuvat kieliopeissa, vaan pysyttelemme kirjoittajien ilmaisemien pyrkimysten tasolla.

Tarkastelemme erityisesti kielioppien esipuheita yhdestä latinan ja kahdesta kreikan kieliopista. Nämä ovat Johan Gabriel Geitlinin *Latinalainen kielioppi umpisuomalaisen nuorison hyödyksi* (1858)³ ja *Lauseoppi* (1860), Gustaf Cannelinin *Kreikan kielioppi, alotteleville* (1863) ja Carl Johan Lindeqvistin *Kreikan kielioppi* (1881). Geitlinin lauseoppi (myöhemmissä painoksissa *Latinan kielioppi II*) ilmestyi alun perin hänen väitöskirjanaan; tähän liittyy pitkä latinankielinen *prooemium* (esipuhe) otsikolla *Periculum syntaxin Latinam Fennice proponendi* eli ”Yritys esittää latinan lauseoppi suomen kielellä”. Aineistomme sisältää lisäksi näitä kielioppeja koskevia arvioita, joita ilmestyi runsaasti eri sanoma- ja aikakauslehdissä.

1.2 Taustaa

Latinan oppikirjoja oli painettu Turussa jo piispa Gezeliuksen kirjapainossa 1600-luvulla, toki latinaksi (Randén 2018). Klassisten kielten kielioppeja oli Suomen oloissa 1800-luvun puolivälin tienoilla runsaasti saatavana ja käytössä eri kielillä, näiden joukossa myös pari hiljattaista Suomessa painettua kielioppia, Carl Rudolf Forsmanin (1852) ja Edvard af Brunérin (1853) ruotsinkieliset latinan koulukieliopit.

Suomenkielisten kielioppien joukossa latinan ja kreikan kieliopit olivat verrattain hyvin edustettuina, kun kaikki painokset huomioidaan. 1850-luvulta lähtien ilmestyi erilaisia suomenkielisiä koulukielioppeja, erityisen runsaasti ruotsin kieltä koskevia, samoin useita saksan kielioppeja, ranskan ja venäjän kielioppeja jo vähemmän. Latinan kielioppi oli ilmestyessään vuonna 1858 neljäs suomenkielinen kielioppi: aiemmin ilmestyneet olivat Henrik K. Coranderin (Koranteri) *Suomalajnen kielioppi kowlujen tarpeeksi* (1845), Gustaf Erik Eurénin *Suomalainen kielioppi suomalaisille* (1852) sekä J. W. Murmanin *Harjoittawa ruotsin-kielen-oppi alkawille* (1852).

Suomenkielinen, jatko-opinnot yliopistossa mahdollistava koulutus sai alkunsa vuonna 1858 Jyväskylässä. Vuoteen 1870 mennessä maan 28 oppikoulusta kaksi oli täysin

3 Tämä julkaisu sisältää alkeisopin (kirjaimet ja tavut) ja muoto-opin, ja sitä julkaistiin myöhemmin nimellä *Latinan kielioppi I*. Geitlinin (1858, 1) mukaan kielioppi koostuu em. osien lisäksi lauseopista (tämä tuli olemaan 1888 kielioppikomiteankin kanta). Jatkossa viittaamme muoto-opilla alkeis- ja muoto-oppiin.

ja neljä osaksi suomenkielisiä (Kaarninen–Kaarninen 2002, 66). Ideologisesti tilanne kehittyi siten, että vuoden 1872 jälkeisen uuden, kritiikkiä herättäneen koulujärjestyksen tultua voimaan (ks. esim. Hanho 1955, 343 alkaen) vuosikymmenen loppupuolen koulu-keskustelua leimasi jakautuminen. Ns. suomenmieliset vaativat, että maan pääkieliselle väestölle oli taattava arvokas ja tasapuolinen koulusivistys, mikä käytännössä merkitsi klassisen sivistyksen puolustamista, kun taas vastapuoli ajoi pääasiassa suomenkielisen reaalkasvatuksen linjaa. Koulupolitiikan kiistanalaisuus henkilöityy erityisesti vuonna 1869 perustettavaksi määrätyn koulutoimen ylihallituksen päällikköön Casimir von Kot-heniin (toimessa vuoteen 1873), joka muun muassa kannatti koulujen yksikielisyyttä ja sen määrittelemistä paikkakunnan sivistyneistön enemmistön, ei kaikkien väestöluokkien kielen perusteella (ks. Härkönen 1982, 123; mielipiteistä koskien yhtä tai kahta opetus-kieltä yleisemmin ks. Härkönen 1982, 119–130). Suomenmielisten tavoitteet heijastuvat selkeästi suomenkielisten oppikirjojen kustannustoiminnassa niin sanakirjojen, tekstikirjojen kuin kielioppienkin suhteen: suomenkielisten oppikirjojen laatiminen piti Jyväskylän yläalkeiskoulun, hieman myöhemmin aloittaneen seminaarin sekä Hämeenlinnaaan 1872 perustetun normaalilyseon opettajat kiireisinä (Häkkinen 2002, 56–63).

Uusi Suomessa ilmestynvä oppikirja – tai painotuote yleensä – oli tapaus, aiheesta riippumatta (ks. esim. Seppänen–Nummila 2018, 186–187). Niinpä esimerkiksi sekä Geitlinin latinan kieliopin (1858) että Lindeqvistin kreikan kieliopin (1881) arvioi Johan Vilhelm Snellman, jonka kiinnostus ei pohjannut omakohtaiseen kielten opettamiseen ja tutkimiseen, vaan suomalaisen koulumiehen kiinnostukseen. Kuvaava on Snellmanin oma toteamus Lindeqvistin arvion alussa: pedagogit saavat sanoa mitä haluavat, hän kuitenkin uskoo jotakin tietävänsä siitä, millaisia oppikirjoja koulu tarvitsee (Snellman 1881). Snellman osallistui muutenkin keskusteluun koulukieliopista ja muun muassa vaati havainnollista kieliopillisten käsitteiden esittämistä (Heikkinen 1981, 108; ks. myös Karlsson 1997, 35–36 Snellmanin kiinnostuksesta kielitieteeseen ja kielenopetusmenetelmiin). Arviossaan Geitlinin kieliopista Snellman ottaa kantaa myös ajankohtaiseen aiheeseen, Jyväskylän koulun opetuskieliin (1858, 446; Snellmanin mielipiteistä ja käytännöistä ks. Jutikkala 1989, 279).

Motiivi julkaista klassisten kielten suomenkielisiä kielioppeja oli siis vahva, ja julkaisemisesta jopa hiukan kilpailtiin. Aiemmin mainittu Corander on hyvä esimerkki julkaisutahdosta. Hän toimitti SKS:n tutkijakunnan tarkastettavaksi *Latinan kielioppi* -käsikirjoituksensa muoto-oppiosan, jonka julkaisua tutkijakunta ei kuitenkaan puoltanut (*Suomi* 1858 nro 1, 370–371). Tuolloin oli Geitlinin latinan kielioppi jo juuri ehtinyt ilmestyä, ja lisäksi tutkijakunta suhtautui varauksellisesti Coranderin useissa kohdin konventionaalista poikkeaviin kielioppiaineeseen kategorisointeihin. Coranderin yritteliäisyys grammatikografian saralla ei kuitenkaan jäänyt tähän: hän lähetti muutamaa vuotta myöhemmin SKS:lle näytteen laatimastaan tanskalaisen Langen kreikan kieliopin suomennoksesta (*Suomi* 1864 nro 2, 257). Tämäkin yritys jäi toisen, jo tekeillä olleen Gustaf Cannelinin suomenkielisen – samoin Langeen perustuvan – kreikan kieliopin jalkoihin (Langesta ks. Hovdhaugen ym. 2000, 149–150).

1.3 Tarkastelutapa ja tavoite

Tässä tutkimuksessa otamme kielioppien tarkastelemiseen kaksi rajattua näkökulmaa: kirjoittajan näkökulman, joka avautuu tarkastelemalla kielioppien esipuheita, sekä vastaanottajien puolelta arvioijien näkökulman. Joissain tapauksissa keskustelu jatkuu julkisena tämän jälkeenkin, kun kieliopin kirjoittaja on vielä laatinut oman vastineensa arvioon. Esipuhetta voidaan tarkastella kirjoittajan tilaisuutena koettaa ohjata yleisöä lukemaan teosta oikein. Tekijän etu on yrittää varmistaa, että teos löytää oikean yleisön ja että tekijän pedagogiset intentiot hahmottuvat oikein; myös tekijän käsitys käsiteltävän aiheen perimmäisestä luonteesta saattaa käydä ilmi. Eräs esipuheen funktioista on myös apologia: tekijä ennakoi tulevia kritiikkejä esimerkiksi antamalla ratkaisuilleen perustelua tai esiintymällä vaatimattomana, mutta hyvää tarkoittavana. Kritiikkien funktiona taas voidaan nähdä varsinaisten hyväntahtoisten, tulevia painoksia tai kokonaan uusia kielioppeja ennakoivien korjausten tekemisen lisäksi kirjoittajan omien pedagogisten ja kielioteoreettisten näkemysten esittely.

Sekä kielioppeja laatineet että niitä arvioineet henkilöt olivat tyypillisesti alansa asiantuntijoita, joskaan etenkin suomenkielisten kielioppien laadinnan alkuvaiheissa kuka tahansa asiantuntija ei tehtävään soveltunut – pitihän hallita myös suomen kieli. Arvioita kuitenkin ilmestyi sekä suomeksi että ruotsiksi. Kirjoittajat ja arvioijat ovat asiantuntijoita sekä käytännön että teorian tasolla: pääsääntöisesti he ovat oppikoulujen ja yliopiston opettajia. Kielioppien esipuheita, niistä julkaistuja arvioita sekä näiden kirjoittajia tarkastelemalla selvitämme, miten klassisten kielten kielioppien kirjoittajat ja arvioijat osallistuivat ajan kieltä ja koulutusta käsittelevään keskusteluun, mikä näyttäytyy tärkeänä ja mikä kenties muuttuu vuosikymmenten aikana.

2 *Kieliopit, niiden kirjoittajat ja esipuheiden anti*

Kuten jo kävi ilmi, grammatikografialla oli Suomessa sekä jonkin verran historiaa että elävä nykyisyys, kun ensimmäisiä suomenkielisiä klassisten kielten kielioppeja kirjoitettiin. Tradition vankkuudesta huolimatta suomenkieliselle yleisölle kielioppeja laatimaan ryhtyvät olivat vaativan työn edessä. Suomen kieli yleensäkin oli nyt tarkasteltaville kirjoittajille merkittävä haaste: ainakin Geitlinin äidinkieli oli ruotsi, eivätkä Cannelin ja Lindeqvistkään olleet saaneet koulusivistystään suomeksi, vaikka olisivat suomenpuhujia olleetkin. Kirjakieli eli voimakasta kehitysvaihetta (esim. Kolehmainen 2014, 15, 56 alkaen) ja erityishankaluutensa siihen toi vakiintumaton termistö. Vierassanoja koskeva keskustelu oli 1800-luvun puolivälissä kiivasta, ja kielioppien kirjoittajat osallistuivat siihen esipuheissaan sekä käytännössä tekemillään ratkaisuille. Arvioijat kiinnittivät erityishuomiota näihin ratkaisuihin; pahimmillaan arvioija saattoi huomauttaa, että kirjoittaja on termistön suhteen jättänyt huomiotta niin ”purismin” (eli vierasperäisen aineksen karsimisen kielestä) kuin ”impurisminkin” johdonmukaisuuden (”Shm” 1865, 57; ajan keskustelusta ks. esim. Pantermöller 2003, 22–43 ja 106 alkaen sekä Nordlund 2004).

2.1 Geitlinin latinan kielioppi

Ensimmäisen suomenkielisen latinan kieliopin kirjoittaja Johan Gabriel Geitlin (1836–1890) aloitti latinan opetustyönsä vuonna 1858 perustetussa suomenkielisessä Jyväskylän yläalkeiskoulussa. Geitlin oli suomalaisuusmies, jonka näkemyksissä korostui latinan taidon tärkeys ”umpisuomalaisillekin”. Suomenkielisen latinan lauseoppinsa – eli väitöskirjansa – laajassa (52 sivua) latinankielisessä esipuheessa Geitlin toteaa, miten lähes kaikki tekstit, paitsi saarnat, ovat olleet vieraalla kielellä ja isänmaan kieli laiminlyönnin ja lähes halveksunnan kohteena; vastakohta urbaanien ja oppia saaneiden ruotsinkielisten (joihin Geitlin itsekin kuului) ja suomenkielisten välillä oli Geitlinin mukaan este kansan yhtenäisyydelle (Geitlin 1860, *Prooemium*, i–ii). Geitlin – tunnustaen samalla ruotsalaisten hyvän vaikutuksen – muotoileekin useita lapsuudesta kypsempään vaiheeseen siirtymistä kuvaavia metaforia suomalaisuuden kehittymistä koskevan ajatuksensa tueksi: nyt on aika kasvaa, siirtyä sylistä ja suojasta ja uskaltaa uida ilman kellukkeita (Geitlin 1860, *Prooemium*, ii; metaforista kielikeskustelussa 1800-luvulla ks. Nordlund 2004).

Kiireen vuoksi Geitlin julkaisi ensin vain muoto-opin nimellä *Latinalainen kielioppi umpisuomalaisen nuorison hyödyksi* vuonna 1858; *Lause-oppi* – alun perin siis Geitlinin väitöskirja – ilmestyi vasta vuonna 1860. Sen latinankielinen esipuhe pohtii latinan lauseopin esittämistä yleensä ja erityisesti sen esittämistä suomen kielellä. Esipuheessa tulevat oppineesti selvitettyiksi myös kysymys kielen alkuperästä ja luonteesta. Ensimmäistä suomenkielistä latinan lauseoppia ei siis kiireestä huolimatta tehty hätäisesti, vaan pohjatyönä oli laajaa perehtyneisyyttä osoittava kieliopin ja kielen olemuksen pohdinta. Geitlin tunnustaa tärkeimmäksi esikuvakseen tanskalaisen jo mainitun Johan Nicolai Madvigin. Madvig poikkesi ajalle tyypillisestä historiallis-komparatiivisesta kielentutkimuksen metodista ja vaikutti Tanskassa mm. yleisen kieliopin opetukseen kouluissa (ks. Hovdhaugen ym. 2000, 145 ja 150–152).

Geitlinin latinan kielioppi ehti olla lajinsa ainoa suomenkielinen edustaja noin viidenkymmenen vuoden ajan; sen korvasi vasta Adolf V. Strengin *Latinan kielioppi* (1905–1906). Pitkän käyttöhistorian useat painokset ovat myös suomen kirjakielen kehityksen historiaa. Tämä näkyy erityisesti termistössä, jossa kehitys kulkee kohti vierasperäisiin sanoihin myöntymistä; omana kysymyksensä on vielä vierassanojen suomalaisen asun oikeinkirjoitus (ks. esim. Häkkinen 1994, 511–512). Geitlin mainitsee lauseoppinsa alussa (1860, 3, alaviite) ottaneensa ”kielioppiin kuuluvat oppisanat” Eurénin *Suomalaisesta kieliopista suomalaisille*. Jo muoto-oppinsa esipuheessa Geitlin (1858) oli todennut suuresti hyötynensä Eurénin kieliopista, ja termistö onkin osittain Eurénia noudattelevaa; Kaisa Häkkinen (2002, 56) on myös todennut Geitlinin termien olevan Lönnrotin termejä. Vuonna 1866 ilmestyneessä 2. painoksessa (*Latinan kieli-oppi I*) termistö on vaihtunut kansainväliseksi, ja 30 vuotta ensijulkaisun jälkeen ilmestyneessä vuoden 1888 laitoksessa takana oli jo ensimmäisen kielioppikomitean (1885–1888) suosituksiakin asiasta (*Mietintö* 1888, 3–4^a).

4 Mietintö (1888, 4) kuitenkin ”puolustaa soveliaiden omakielisten oppisanojen liittämistä sulkeissa yleis-eurooppalaisten jälkeen”.

Mainittuun kielioppikomiteaan Geitlin, tuolloin Helsingin normaalilyseon kielten yliopettaja, kuului itsekin. Muutoin hän ehti uransa aikana opettaa useissa kouluissa ja myös toimia Hämeenlinnan normaalilyseon rehtorina – tässä ominaisuudessa hän julkaisi yleiskatsauksen vertailevaan kielitieteeseen vuoden 1878 vuosikertomuksessa (ks. Karlsson 1997, 40 ja 42). Myöhemmin Geitlin kirjoitti entisen oppilaansa Setälän lauseopista vuonna 1882 puoltavan lausunnon sen hyväksymiseksi viralliseksi oppikirjaksi (Heikkinen 1981, 72–73). Geitlinin oma tuotanto kattaa monipuolisesti oppikirjoja, myös suomi–latina-sanakirjan (ks. Nummila–Seppänen 2018). Senaatin myöntämän matkaran turvin (ks. Hanho 1955, 147) hän myös tutustui klassisten kielten opetukseen Saksassa. Hän näyttäytyikin aktiivisena suomalaisen koululaitoksen ja erityisesti kieltenopetuksen kehittäjänä suomen kirjakielen kehityksen tärkeässä vaiheessa.

Geitlinin tuotanto on hyvä esimerkki suomen kehittymisestä muutenkin kuin termistön osalta. Vuoden 1860 lauseopissa hänen suomeensa kuuluu vielä passiiviseen verbimuotoon liittyvä ablatiivitekijä (esim. ”talo hävitetään tulelta”; Geitlin 1860, 11). Yrjö Koskinen tuomitsi ensimmäisenä tämän ”pipliasuomesta” kieleen tunkeutuneen kielenkäytön samana vuonna ilmestyneessä suomen kieliopissaan (ks. Itkonen-Kaila 1992). Geitlinin vuoden 1888 uudistetussa kieliopissa ablatiivitekijää ei enää suomenkielisistä lauseista löydy; esipuheessa Geitlin toteaaakin yhdeksi syyksi kieliopin uudistamiseen suomen kielen kehityksen.

Geitlinille suomen ja latinan rooli kieliopissa olivat melkein pä käänteiset: vaikka latina oli kohdekieli, sen opettamiseen käytetty suomi oli yhtä tärkeä – ja ruotsinkieliselle Geitlinille haasteellisempi kuin latina jo yksin siitä syystä, että latinan kohdalla kyse oli suorastaan kuolonkankeuteen saakka vakiintuneesta kielestä. Esimerkiksi lauseoppinsa alussa Geitlin (1860, 1) selostaa lauseenjäsenet juurta jaksuen käyttäen havainnollistamiseen suomenkielisiä esimerkkejä, ei latinankielisiä. Geitlin myös suomentaa käytännössä kaikki kieliopin esimerkit. Toki kyse on myös siitä, että kieliopin käsitteet opetettiin yleisesti juuri latinan yhteydessä.

2.2 Cannelinin kreikan kielioppi

Gustaf Cannelin (1815–1885) laati *Kreikan kieliopin* toimiessaan Sääksmäellä kirkkoherrana. Opetuskokemusta hän oli ehtinyt kerryttää ruotsinkielisistä Turun yläalkeiskoulusta ja Vaasan lukiosta (Kotivuori 2005). Cannelin ansioitui myös suomentamalla mm. lakikirjoja ja tietokirjoja. Yliopistolla⁵ Cannelin kuului suomenmielisyydestään tunnettuun Pohjalaiseen osakuntaan, jossa hän oli nuorena opiskelijana 1830-luvulla mm. todistanut suomen kielen taipumista käännöksiin klassisesta kreikasta: Erik Alexander Ingman ja Wolmar Styrbjörn Schildt julkaisivat maisterinväitöskirjoinaan suomennosotteet kreikkalaisen kirjallisuuden valioista, *Iliasta* ja Ksenofonin *Anabasiksesta*. Suomen kielen ja klassisen kirjallisuuden yhteen tuominen oli merkittävä todiste siitä, että suomella

5 Cannelinista tieteentekijänä ks. Aalto 1980, 82.

oli kaikki menestymisen mahdollisuudet. Kielioppinsa esipuheessa Cannelin viittaakin heti alkuun suomen kielen nousussa olevaan arvoon ja siihen ilahduttavaan mahdollisuuteen, jonka Jyväskylän alkeisopistona tuolloin tunnettu oppilaitos tarjosi suomenkielisille oppilaille: kyseessä oli tilaisuus ”muinais-ajan merkillisimmän ja arvollisimman kirjallisuuden” tuntemiseen (Cannelin 1863, v). Kreikkalainen kirjallisuus olikin yleisesti arvostetumpaa kuin latinankielinen, kun taas latinan opiskelulle annettiin perinteisesti monenlaisia perusteluita, joista useilla oli juurensa pedagogisissa ajatuksissa, mutta myös käytännön syissä, koska esimerkiksi akateemisissa yhteyksissä latina oli saanut väistyä vasta melko hiljattain (ks. aiheesta yleisesti Seppänen–Tunturi 2019).

Kielioppityössä Cannelin saattoi seurata pioneerityön tehnyttä Geitliniä, jonka termistöä hän hyödynsi (Cannelin 1863, v; ks. kuitenkin s. 7). Kreikkaa varten Cannelin joutui ottamaan käyttöön myös joitakin sellaisia termejä, joita latinan kohdalla ei ollut tarvittu, esimerkiksi *liitin-sanat* (enklittiset) ja *varake* (artikkeli) – jälkimmäinen tosin löytyy jo Geitlinin *Saksalaisesta kieliopista* (1861).

Lopputuloksen suhteen Cannelin esittää tavallaan apologian. Hän olisi halunnut jättää epäsäännöllisten verbien luettelon lyhemmäksi kuin esikuvana olleessa tanskalaisen Langen kreikan kieliopissa, mutta lukiodien kreikanopettajat olivat katsoneet paremmaksi laajemman luettelon, jonka Cannelin sitten toimittikin. Langen kielioppi oli Cannelinille hyvin tuttu, sillä hän oli ruotsintanut sen jo opiskeluaikanaan vuonna 1836.⁶ Cannelin ei ollut itse tyytyväinen laveaan verbiluetteloon todeten sen sisältävän ”asioita, jota kuuluvat sanakirjaan, mutta ei kieli-oppiin” (Cannelin 1863, v). Hän ehkä optimistisesti arveli suomenkielisten gresistien saavan käyttöönsä kreikka–suomi-sanakirjan (ks. aiheesta Seppänen–Nummila 2018, 191). Jälkiviisaasti voi todeta, että esiraatina olleet opettajat olivat sikäli oikeassa vaatimuksineen, että tällaista sanakirjaa ei ole ilmestynyt vieläkään; verbiluettelo palveli tarkoitustaan varmaan hyvin.

Cannelinin lauseoppiisuus on varsin lyhyt, kuten hän itsekkin myöntää pitäen sitä kuitenkin alkeiskieliopissa riittävänä (Cannelin 1863, v–vi). Lauseopin ymmärtäminen edellyttää latinan lauseopin tuntemusta; näin on kaikkien suomeksi ilmestyneiden kolmen kreikan kieliopin kohdalla.⁷

2.3 Lindeqvistin kreikan kielioppi

Cannelinin kielioppi ehti olla käytössä verrattain lyhyen aikaa, kun uutta jo ryhdyttiin laatimaan: Helsingin normaalilyseon kielten yliopettaja Carl Johan Lindeqvistin (1834–1900) *Kreikan kieliopin* (1881) esipuheesta ilmenee, että Suomalaisen Kirjallisuuden Seura kehotti jo 1876 aloittamaan tämän oppikirjan laatimisen. Myös kouluylivallituksen lausunnossa (*Suomi* 1879 nro 13, 258–259; päivätty 19.10.1876) todetaan Cannelinin kielioppi aikansa eläneeksi, vain 13 vuotta julkaisemisensa jälkeen; Cannelinin esikuvana

6 Tunnetumpi on Cannelinin (1865a) ruotsinnoh hänen suomenkielisestä kreikan kieliopistaan.

7 Kolmas ja myös viimeisin näistä on Veikko Pakarisen vuonna 1928 ilmestynyt *Kreikan kielioppi*.

toiminut Langen kielioppi olikin julkaistu jo 1826. Utta painosta ei vallitsevassa tilanteessa haluttu ottaa (SKS:n vuosikertomus 1877; *Suomi* 1879 nro 13, 287). Lindeqvistin kielioppi sijoittuikin ajankohtaan, jolloin keskustelu kieltenopetuksesta ja kieliopin roolista opetuksessa oli Suomessa erityisen vilkasta: tähän liittyy myös jo mainittu kielioppikomitea (ks. Karlsson 1997, 50).

Lindeqvist ei esipuheessaan suoraan viittaa Canneliniin, vaan puhuu innostuneeseen sävyyn kreikan kielen opetuksen kehittymisestä erityisesti saksankielisessä maailmassa ja uudistuneen opin leviämisestä muualle Eurooppaan. Kyse oli vertailevan kielitieteen saavutuksista, jotka selvensivät kreikan muotooppia. Klassiset kielet toi vertailevan kielitieteen piiriin ensimmäisenä Georg Curtius, jonka *Griechische Schulgrammatik* Lindeqvist käytti lähteenään (Lindeqvist 1881, v). Suomessa vertailevan kielitieteen metodologia oli toki käytetty jo kauan fennougriittikan piirissä (ks. esim. Hovdhaugen ym. 2000, 170, 172).

Curtiusta ei Lindeqvistin mukaan käy kiittäminen ”pedagogis-metodillisista” näkökohdista, vaan ainoastaan ”faktillisesta aihehistosta” (Lindeqvist 1881, vii). Curtius ei esipuheessaan juuri puutu asian pedagogiseen puoleen esitellessään vertailevan kielitieteen saavutuksia. Lindeqvistin pedagogisia oppi-isiä saattoivatkin hyvin olla hänen Curtiuksen ohella mainitsemansa Heinrich Dietrich Müller ja Julius Lattmann, joiden kreikan kieliopin esipuheessa korostetaan vertailevan kielitieteen yhteyttä kielen ja kieliopin opetusmetodiin (Müller-Lattmann 1877; 1. painos 1862). Lindeqvist, kuten Geitlinkin, oli monen suomalaisen opettajan lailla myös tutustunut erilaisiin opetusmenetelmiin perusteellisesti ulkomailla.

Lauseopissa esikuvana on M. Seyffertin *Hauptregeln der griechischen Syntax*. Nämä molemmat lähteet, Curtiuksen ja Seyffertin, oli Kouluylhallitus määrännyt (*Suomi* 1879 nro 13, 277–278; päivätty 7.2.1877). Asiantuntijana tässä oli todennäköisesti kielten opetuksesta vastaava ylitarkastaja, roomalaisen filologian dosentti Carl Synnerberg. Hän oli toiminut klassisten kielten lehtorina ennen akateemista uraansa ja toimitti myös latinan oppikirjoja ruotsinkielisten koulujen tarpeisiin (Aalto 1980, 40–44). Hän oli myös kansainvälisesti aktiivinen kieltenopetuksen saralla: Synnerberg on yksi harvoista suomalaisista Tukholman filologitapaamiseen 1886 (Tredje nordiska filologmötet) osallistuneista; itse asiassa hän toimi tapaamisia järjestävässä hallituksessa (ks. Linder 1893, ix ja lxx) ja esitelmöi itse otsikolla ”Om den vetenskapliga skolgrammatiken” (Linder 1893, xxix). Vaikka tapaaminen sijoittuu myöhemmäksi kuin Lindeqvistin kielioppia koskeneet päätökset, se kuvaa hyvin tuona aikana vallinnutta kiinnostusta koulukielioppeihin ja ylitarkastaja Synnerbergin keskeistä roolia. Lindeqvistin aktiivisuutta kieli- ja kielioppiasioissa taas kuvaa se, että Geitlinin lailla hän oli mukana Synnerbergin johtamassa kielioppikomiteassa.

Lindeqvistin kielioppia valmisteltiin kaikkiaan neljän vuoden ajan ”käytännön puhdistavassa kiirastulessa”, kuten hän itse toteaa esipuheessaan; tämä antoi tekijälle aihetta toivoa, että kieliopista todella tuli hyvä ja käyttökelpoinen (Lindeqvist 1881, ix). Canneliniin nähden lauseoppi on laajempi, joskaan koko kirjan huomattavasta, liki 300 sivun laajuudesta se ei silti kata kuin noin 50 sivua. Syntaksin osuus on kaikissa kreikan kieliopissa suhteessa pienempi kuin latinan kieliopissa. Kreikan kieliopissa saatettiin

monin paikoin luontevasti viitata latinan kielioppiin, jonka gresistien joka tapauksessa oletettiin hallitsevan. Syytä voi olla myös siinä, että kreikan kielessä on ylipäätään latinaa enemmän muoto-oppia hallittavaksi, ja jotta kokonaislaajuus olisi kohtuullinen, syntaksin osuus on jätetty pienemmäksi.

Kuten odotuksenmukaista on, Lindeqvist eroaa Cannelinista huomattavasti termistön suhteen: tämä on Lindeqvistillä latinalaista, Cannelinilla vielä suomalaista. Jälkimmäistä oli Cannelinille itse asiassa SKS:n tutkijakunta suositellut: Geitliniltä perittyä suomalaista oppisanastoa piti vielä edelleen ”toimittaa täydellisyyteensä” (*Suomi* 1864 nro 2, 256; SKS:n roolista kielenohjailussa ks. Kolehmainen 2014, 59–60). Lindeqvistin kieliopissa sen sijaan *sioitelma*sta on tullut *deklinationi*, *varake* on *artikeli*, *alus* ja *maine* puolestaan *subjekti* ja *predikati*. Tätä silmiinpistävää muutosta Lindeqvist ei kommentoi esipuheessaan, mutta termistö muodostanee kuitenkin merkittävän osan Cannelinin kieliopin valitettavasta epäajanmukaisuudesta, johon kouluylhallituskin lausunnossaan viittasi (ks. s. 10).

Kieliopin perusteellinen laatiminen ei ollut Lindeqvistille, tuskin SKS:llekaan, millään muotoa taloudellisesti kannattavaa, mutta kuitenkin henkisesti palkitsevaa; SKS:lle jättämässään lausunnossa Lindeqvist viittaa tähän ”suomalaisuuden ja suomalaisen koulukirjallisuuden kalliiseen asiaan” (*Suomi* 1881 nro 14, 414). Lindeqvistin ja SKS:n palkkioneuvotteluissa puheenjohtaja Yrjö Koskinen suorastaan oli taipuvainen pitämään osapalkkiona pelkästään kunniaa SKS:n palveluksessa työskentelemisestä (*Suomi* 1881 nro 14, 415). Kieliopista otettiin vielä uusintapainos 1887. Teosta oli käyttäjäkokemusten perusteella paranneltu jonkin verran (Lindeqvist 1887, x–xi).

Lindeqvistin kreikan kieliopin saama mediahuomio on sivumääräisestikin arvioituna merkittävää. Varsinaisten arvioiden ohella ilmestyi myös kreikan kielen ja kirjallisuuden professori Oskar Emil Tudeerin kaksiosainen kirjoitus liittyen ensimmäisen kielioppikomitean mietintöön kreikan kielioppien osalta (Tudeer 1889). Tudeer toteaa komitean luonnoksen kreikan kieliopiksi olevan niin ylimalkaisen, ettei se ohjaa kieliopin laatimista. Tudeer olettaakin, että komitea tällöin hyväksyy käytössä olevan Lindeqvistin kieliopin valinnat ja siksi hänen esittämänsä huomiot osuvat myös tähän komitean jäsenen työhön (Tudeer 1889:1, 244).

3 *Kielioppien arviot*

Pääasiassa opettajien kirjoittamien arvioiden voi lähtökohtaisesti ajatella koskevan erityisesti kielioppien käytettävyyttä. Ovatko ne selkeitä sisällöllisesti ja järjestykseltään? Vastaaivatko ne käyttäjien tarvetta ja tasoa – onko esimerkiksi laajuus sopiva, ja ovatko ne koululaisen ymmärrettävissä? Nämä ovat arvioissa esiin nousevia asioita, mutta myös sellaisia asioita käsitellään, jotka eivät tiukasti ottaen liity kielioppeihin sinänsä, vaan julkaisuajankohdan muihin ilmiöihin – ensimmäisenä näiden teemojen joukossa on suomen kieli ja sen asema suomalaisissa kouluissa.

Seuraavassa tarkastelemme näistä kolmesta kieliopista ilmestyneitä arvioita sekä vastineita arvioihin niistä nousevien keskeisten teemojen kautta: suomalaisuusasian ja

suomen kielen sekä kielioppitermistön (3.1) ja kielioppiasioden esittämisjärjestyksen ja pedagogiikan (3.2). Emme pyri arvioimaan arvioiden paikkansapitävyyttä, vaan seuraamaan käydyin keskustelun yleisiä implikaatioita.

Arvioijat ovat suurimmaksi osaksi ottaneet asiakseen yhtäältä esittää ymmärrystä ja kannustaa lennokkainkin sanoin, toisaalta esittää pitkiä ja kattavan oloisia virhelistoja; tässä voi ajatella arvioijien pedagogitaustan ja ammattimaisen otteen näkyvän (esim. ”Shm” 1865, 53 alkaen; *Helsingfors Dagblad* 1870; Forsman 1881; Nordqvist 1882, 130 alkaen; Svensson 1883:1 ja 1883:2). Opettajat saattoivat myös testata kielioppeja käytännön koulutyössä ennen arvion antamista (esim. af Ursin 1890:2, 111–112). Lisäksi sekä Nordqvist (1882, 131) että Tudeer (1889:1, 245–247) tarjoavat omia harkittuja mallejaan kreikan kielioppeissa noudatettaviksi Lindeqvistin tarjoamien tilalle. Erityisesti Lindeqvistiä koskeissa arvioissa näkyikin niiden kirjoittamiseen pantu vaiva ja perehtyminen yksityiskohtiin.

3.1 Suomi ja suomen kieli⁸

Geitlin joutui näkemään vaivaa saavuttaakseen oppikirja- ja opetustyössä tarvitseman suomen kielen tason (Pitkäranta 1997). Vastaanotto oli vaihtelevaa. Nimimerkki H. K. K.:n eli Henrik K. Koranterin (Corander) arvostelu Geitlinin kieliopin 1858 ilmestyneestä osasta osuu juuri tämän suomen kieleen niin kieliopillisten esimerkkien suomenoksissa kuin esipuheessakin. Toisaalta siihen nähden, että Geitlin on opetellut suomen vasta aikuisiällä, kirja ”suomen puolesta, on parempi kuin moni olisi odottanu” (Corander 1859, 116–117). Samoin arvioitiin *Suomen Julkisissa Sanomissa* julkaistussa kirjoituksessa (1860): Geitlinin latina on suomea selkeämpää, mikä todetaan pitkässä kirjoituksessa runsain esimerkein. Kuvaavaa on, että muita seikkoja ei arvioissa oikeastaan käsitelläkään.

Suomen laatu sai yhtäältä kritiikkiä, mutta suomen kielen käyttö oppikirjassa näyttäytyy ensimmäisten suomenkielisten kreikan ja latinan kielioppien arvioissa kuitenkin isänmaallisena tekona, voimakkaimmin *Helsingfors Tidningarissa* ilmestyneessä, todennäköisesti Zacharias Topeliuksen laatimassa Geitlinin latinan kieliopin arvioissa. Tässä todetaan, ettei ole monia aloja, joilla suomalainen nuori mies voi käytännöllisemmin osoittaa, että hänen patriotismsinsa ei ole tyhjä fraasi, kuin hyviä suomenkielisiä koulukirjoja kirjoittamalla (*Helsingfors Tidningar* 1858). Fennomaanisen *Suomettaren* uutisessa Geitlinin suomi sai varauksetonta kiitosta: monikaan suomenkielinen ja suomalaisilla seuduilla kasvanut oppinut ei sellaiseen kykene (*Suometar* 1858; Geitlinin suomen kielestä ks. Nummila–Seppänen 2018, 6). *Suomettaressa* Geitlinin kieliopin ilmestyminen antoi aihetta poleemiseen kielikysymyksen käsittelyyn, jossa esitetään eloisesti myös vastapuolen argumentteja: nämä kiteytyvät ajatukseen, jonka mukaan suomi on liian kehittymätön ja ”raaka” tieteen kieleksi. Kirjoittaja toteaa kuitenkin jo käytännössä osoitetun,

8 Milloin arvioitavan kieliopin painosta ei mainita, kyseessä on arvio kieliopin ensimmäisestä painoksesta.

että suomea voi käyttää mihin tahansa tieteelliseen tarkoitukseen; kieli on uusien sanojen ”johtovarojensa” puolesta mitä parhain. Uutisen keskiössä on lopulta suomenkielinen koulutus ja se, ”miten laveasti suomenkieltä aiotaan käyttää opetuskielenä” Jyväskylän koulussa – tämä tieto olisi tärkeä niin vanhemmille kuin mahdollisille suomenkielisten oppikirjojen laatijoille. Geitlin on kuitenkin ”täysimmin osoittanut käsittäneensä velvollisuutensa virkaansa ja äidinkieltämme kohtaan” kirjoittamalla latinan kielioppinsa. (*Suometar* 1858.) *Suomettaren* päätoimittajana oli vuonna 1858 Paavo Tikkanen, mutta suomenkielisen koulutuksen kysymyksissä kiihkeimmin lehteen kirjoittanut oli Yrjö Koskinen (Tommila ym. 1988, 181–182), jonka voi kuvitella olevan myös Geitlinin kieliopin pedagogisen sijaan ideologisesti painottuneen arvion takana.

Ymmärrettävistä syistä Geitlinin kieliopin ensimmäinen painos keräsi eniten suitsutusta isäänmaallisena suomen ystävän tekona. Geitlinin kieliopin 1866 painosta arvioi C. J. Lindeqvist – joka ei ollut vielä itse aloittanut suomenkielisen kreikan kielioppinsa laadintaa, mutta toimi jo tuolloin klassisten kielten opettajana – puhui muun muassa suomalaisen äidinkielen oikeutetusta asiasta (Lindeqvist 1867, 110). Lindeqvistin oman kieliopin arvioissa puolestaan ei enää viitata hänen suomensa laatuun tai suomen asiaan yleensä. Cannelinin kreikan kieliopin arvioijista myös ”O. D.” – todennäköisesti Otto Donner – yhdistää SKS:n julkaisutoiminnan ja nousevan Suomen sivistyksen: alempien koululuokkien vaatimat latinan ja saksan kieliopit on jo julkaistu, nyt on ylempien luokkien ja kreikan vuoro (”O. D.” 1863). Donner oli tämän kirjoittamisen aikaan tieteellisen uransa alussa, mutta tuli sittemmin tunnetuksi kielitieteilijänä, sanskritin ja vertailevan kielentutkimuksen professorina (ks. Karlsson 1997, 37–38). Myös nimimerkki Shm toteaa – ankarasta sisältöä koskevasta kritiikistään huolimatta – Cannelinin tehneen kieliopin julkaisemalla suuren palveluksen kotimaiselle kirjallisuudelle ja kieltenopetukselle suomalaisissa oppilaitoksissa (”Shm” 1865, 52). Nimimerkin takana oli todennäköisesti Rooman kirjallisuuden dosentti J. A. Söderholm, joka toimi Helsingfors Lyceumin kreikan kielen opettajana (Kotivuori 2005; nimimerkistä Shm Seppänen–Nummila 2018, 197).

Kielioppitermistön kysymyksiä ruoditaan kaikkien kolmen kieliopin arvioissa, perusteellisimmin Geitliniä ja Cannelinia koskevissa. Kielioppitermistö on tietysti käytännön kysymys, mutta herätti myös tunteita, jotka kytkeytyivät kysymyksiin suomen kielen mahdollisuuksista ajattelun välineinä ja yleiseurooppalaiseen kielioppitraditioon sitoutumisesta. Kuten edellä *Suomettaressa*, myös *Helsingfors Tidningarissa* (1858) Geitlinin kieliopin arvioissa todetaan suomen taipuisuus muodostettaessa uusia sanoja uusille ideoille: tämä tekee kielioppitermistön luomisen arvioijan mukaan ehkä helpommaksi kuin tähän asti muissa ei-kehittyneissä kielissä. Geitlin ei onnistunut noudattamaan yhdenmukaista käytäntöä, minkä arvioija näkee olevan ehkä jopa mahdotontakin; näkemys kallistuu latinalaisten termien puolelle, jotka ovat mukauttamattomina käytössä useimmissa kehittyneissä kielissä ja ovat sikäli neutraaleja (*Helsingfors Tidningar* 1858). Geitlinin osalta termistökytymykseen palattiin vuoden 1870 painoksen arvioissa. Nimetön arvioija *Helsingfors Dagbladetissa* (1870) toteaa, että Geitlinin ensimmäisen painoksen ilmestyessä oli ”muotia”, että kaikki kielioppitermit annetaan puhtaalla suomella; näin toimi Geitlinkin.

Arvioija tuomitsee tämän lapsellisuudeksi, joka onkin saanut väistyä. Erityisongelma muodostui latinankielisen termistön taivuttamisesta suomessa; eri ratkaisut saavat kuitenkin arvioijalta ymmärrystä, hapuileehan oppi lähtiessään tutkimusmatkoille ilman aiempaa kokemusta (*Helsingfors Dagblad* 1870). Tässä asiassa vaikuttavimmat puheenvuorot käytettiin vasta hieman myöhemmin, vuonna 1878 Kotikielen Seurassa ja 1881 SKS:n 50-vuotisjuhlassa, vaikka asia ei suinkaan vielä tuolloin ratkennut (Häkkinen 1994, 512).

Cannelin puolestaan sanoo kieliopissaan käyttävänsä Geitlinin termistöä, mutta nimimerkki Shm pahoittelee, että näin ei ole tapahtunut eikä termistössä ylipäätään näy olevan mitään periaatetta ("Shm" 1865, 56). Selkeän periaatteen puuttumisen Cannelin myöntää *Helsingfors Tidningariin* kirjoittamassaan vastineessa, mutta puolustaa latina-laista termistöä: täysin suomalaistetun termistön luominen menee liiallisuuksiin, todelliseen fennomaniaan. Cannelinilla esiintyvätkin vierekkäin esimerkiksi "Augmenti (augmentum) ja Kerranto (reduplicatio)" (Cannelin 1863, 49). Cannelin joka tapauksessa puolustaa vastineessaan vain suomenkielisten termien käyttöä, kun kyseessä on sellainen yleinen käsite kuin tavu, korko, ääntiö, kerake, nimisana, laatusana, laskusana, tekosana jne. (Cannelin 1865b).

3.2 Kieliopin aineksen järjestäminen ja esittäminen

1800-luvulla kielioppi oli oppikirja muiden joukossa; esimerkiksi Geitliniltä ilmestyi erityisen runsaasti myös muita latinan oppikirjoja. Kieliopin käytettävyyttä koskevista arvioijien kannanotoista jää yleisesti mielikuva, että kieliopin toimivuuden koettiin olevan paljolti kiinni sen järjestyksestä: ajatus tuntuu olevan, että kielioppia luetaan kuin parastakin seikkailukertomusta, kannesta kanteen. Esimerkiksi nimimerkki Shm arvioi Cannelinin kreikan kieliopin onnistuneisuutta suhteessa mallina toimineeseen Langen kielioppiin: Cannelin on, onneksi, poikennut Langesta laatimalla sisällysluettelon ja järjestämällä kieliopin kunnolla osiin – tosin arvioija esittää myös omasta mielestään paremman jaottelun ("Shm" 1865, 52–53). Kustantajatahon (SKS) edustaja, lausunnonantaja Frans Wilhelm Rothsten hyväksyy Cannelinin ratkaisut sekä järjestyksen että syntaksin osuuden suhteen: asiat ovat "mukavassa järjestyksessä" ja pohjana on latina, eli kielioppi esittää missä kohdin kreikan syntaksi on latinan (ja artikkelista puhuttaessa saksankin) mukainen ja missä taas eroaa (*Suomi* 1864 nro 2, 269–270). Tuoreeltaan siis Cannelinin kieliopin esittämisjärjestykseen oltiin melkoisen tyytyväisiä.

Lindeqvistin kreikan kieliopin ensimmäistä painosta oli suomenkielisissä kouluissa ehditty kaivata, eikä halukkaista arvioijista nähtävästi ollut pulaa: perusteellisia arvioita ilmestyi kaikkiaan neljä, ja lisäksi tuli vielä Tudeerin pitkälinen käsittely liittyen kielioppikomitean mietintöön. *Valvojaan* arvion laatinut Carl Forsman (1881, 530) piti tämän teoksen asioiden esittämisjärjestyksestä hyvänä ja käytännöllisenä. Lindeqvistin toisen painoksen esipuheesta ilmenee, että Forsmanin esittämät kommentit olivat hänelle tärkeitä ja hän oli niitä myös erikseen pyytänyt (Lindeqvist 1887, x). Forsmanin mielipiteelle Lindeqvist antoi varmaan syystäkin arvoa, sillä tämä toimi Hämeenlinnan normaalilyseossa

lehtorina ja oli aktiivinen klassisten kielten oppimateriaalien kehittäjä ja suomentaja (Riikonen 2004). Forsman toteaa Lindeqvistin kieliopista romanttisesti: ”Hellaan kielettären taajan-rehottavasta metsästä on raivattu sievä παράδεισος [’puisto’], jossa polut ja tiet ovat selvään viitoteltu” (Forsman 1881, 531).

Lindeqvistin saamat muut arviot eivät olleet yhtä positiivisia kuin Forsmanin. *Tidskrift utgiven av Pedagogiska föreningen i Finland* -aikakausjulkaisussa nähtiin mittavat arviot Lindeqvistin kieliopin molemmista painoksista (1881 ja 1887). Ensipainoksen arvioinut Gustaf Waldemar Svensson sekä toisen painoksen arvioinut Nils Robert af Ursin – molemmat klassisten kielten lehtoreita – ilmaisivat tyytymättömyytensä kieliopin järjestykseen; ensin mainittu toteaa sen sekavuuden ja hajanaisuuden olevan ongelma erityisesti opettajalle. *Morgonbladetissa* ilmestynyt Snellmanin arvio oli niin ikään tämän asian – kuten monien muidenkin – suhteen hyvin kriittinen. Snellman marssittaa esiin oppilaan, joka saa esimerkiksi tietää kreikan verbien pääluokista eli aktiivista, mediumista ja passiivista ennen kuin on nähnyt ensimmäistäkään mediumin taivutusta tai tietää sen merkityksestä; Snellman ihmetteleeekin, ettei kieliopin älykäs kirjoittaja ole järjestystä ymmärtänyt (Snellman 1881). Lindeqvist itse ei kuitenkaan halunnut täysin tyytyä oppikirjailijan asemaan. Tämä käy ilmi jo hänen esipuheestaan, jossa hän korostaa tieteellisyttä. Hän palaa asiaan myös *Morgonbladetiin* laatimassaan vastineessa. Siinä Lindeqvist huomauttaa, että alkeiskirjan tapauksessa järjestäminen opetuksen mukaan olisi ollut tärkeää, mutta muistuttaa kirjoittaneensa systemaattisen kieliopin, joka noudattaa kielitieteellisiä periaatteita (Lindeqvist 1881b) – esipuheessa Lindeqvist myös antaa ohjeita opettajille kieliopin käyttämiseen ikään kuin ennakoiden keskustelua, joka sitten seurasi. Tieteellisistä periaatteista Lindeqvist pitää kiinni toisessakin painoksessa, jota Tudeer moittii verbiopin osalta todeten, että oppilas joutuu lukemaan peräti 30 sivua sääntöjä, ennen kuin hän saa tutustua mihinkään muuhun konkreettiseen muotoon kuin indikaatiivin preesensin yksikön 1. persoonaan. Täysin *ex cathedra* ei Tudeerkaan kuitenkaan ilmeisesti halua lausuntojaan jaella: hän tunnustaa, ettei hänellä ole kokemusta ”koulu-pedagogisella” alalla (Tudeer 1889:2, 325).

Eniten korjattavaa löytyy arvioiden perusteella juuri Lindeqvistin kreikan kieliopista. Snellmanin arvion kriittisyydestä oli jo edellä puhetta; myös ilmaisu on varsin tylyä. Ehkä Snellman, itse hegeliläinen filosofi, arvosti hegeliläisen Langen kieliopin pedagogiikkaa ja myös Cannelinin versiota siitä. Sekavana hölynpölynä (”Detta är ren galimatias!”) hän pitää esimerkiksi sitä, että Lindeqvistin kieliopissa ensimmäinen deklinaatio on *o*-vartaloisten, kun se oppilaille tutussa latinan kieliopissa on *a*-vartaloisten, eikä oppilas näin ollen muoto-opissa saa tukea latinasta kreikan opiskelulle (Snellman 1881). Lindeqvistin vastineen sävy on kärsivällisen kunnioittava – joskin käytännössä myös ivallinen – hänen valaistessaan uusien ratkaisujen johtuvan vertailevan kielentutkimuksen tuloksista. Lindeqvist toteaa kaunopuheisesti, ettei Zeus eikä Apollon ole voinut muuttaa kieliasiantilaa – kuinka sitten kuolevainen kieliopinkirjoittaja 1800-luvulla jKr. voisi ottaa sellaisesta vastuun. Lindeqvist marssittaa antiikin jumalten lisäksi puolustukseksi SKS:n: hän uskoo seuran halunneen vertailevan kielentutkimuksen tuloksiin nojaavan kieliopin,

jollaisen hän onkin vuosien työllä tehnyt. Lindeqvist antaa varsin suoraan ymmärtää, että hän edustaa uutta tieteellistä polvea Snellmanin jäädessä vanhaan: vuonna 1881 ilmestystä kirjaa ei tulisi arvioida samojen kriteerien mukaan kuin olisi arvioitu 1821 ilmestyvää. Hänelle ei myöskään pitäisi lukea taakaksi sitä, ettei hän ole ignoroinut oman alansa kehitystä viimeisen puolen vuosisadan aikana (Lindeqvist 1881b).

Snellmanin kritiikin lähtökohtana on oletus, että kieliopin esittämisjärjestys vaikuttaa järjestykseen, jossa opettaja asiat esittää: kieliopin takia opettaja pakottaa oppilaat opettelemaan johdatukset deklinaatioihin ja konjugaatioihin ennen kuin heillä on mitään sanavarastoa, mihin niitä soveltaisi. Kaiken kaikkiaan Snellmanista Lindeqvistin kieliopin puutteet ovat sellaisia, että se pitäisi kouluissa kieltää.⁹ Kritiikin vastineessaan Lindeqvist kuitenkin nimenomaan nostaa toistuvasti esiin opetusnäkökohdat vedoten omaan monivuotiseen kokemukseensa opettajana. Vastineessa yhdistyvätkin pedagogisen kokemuksen ja teoreettisen pätevyyden korostaminen (Lindeqvist 1881b).

Olemme jo viitanneet kreikan kielioppien ongelmalliseksi koettuun pituuteen, tai ennemminkin lyhyteen, etenkin syntaksin esittämisen osalta. Cannelin vastasi saamaansa kritiikkiin *Helsingfors Tidningarissa*: omiin kokemuksiinsa viitaten hän toteaa kreikan syntaksia aina Suomessa opiskellun niukasti kaikilla tasoilla, myös yliopistossa. Omat oppilaansa hän kertoo vapauttaneensa kokonaan syntaksin lukemisesta; siihen puututtiin ainoastaan tekstejä selitettäessä (Cannelin 1865b). Nimimerkki O. D.:n mielestä Cannelinin syntaksin lyhyden perustelee hyvinkin se, että latinalle ja kreikalle yhteinen syntaksi on jätetty pois; luetaanhan latinaa kouluissa ensin. Samoin on arvioijasta suorastaan eduksi, että Langen 90-sivuisen lauseopin sijaan Cannelinin lauseoppi vie vain 20 sivua (”O. D.” 1863). Tämä saattoi olla käytännön syiden nojalla perusteltavissa – heijastuihan kielioppikirjan laajuus suoraan painatuskustannuksiin ja sitä kautta hintaan – mutta pitemmän päälle tätä ei voinut pitää hyväksyttävänä: kritisoiden niin kielioppikomitean luonnosta kuin Lindeqvistin kieliopin syntaksiakin Tudeer toteaa, että kreikan lauseopin päätehtävä ei voi olla osoittaa eroja ja yhtäläisyyksiä latinan syntaksin kanssa. Sen sijaan tulisi keskittyä siihen, mikä on kreikassa tärkeää; latinajohtoisuudesta johtuen esimerkiksi kaasussyntaksia on liikaa, mutta kreikassa tärkeämpää tempus- ja modusoppia liian vähän (Tudeer 1889:2, 329–330).

Lindeqvistin kreikan kieliopin oli tarkoitus tuoda suomalaiseen kielioppikirjallisuuteen uudet tuulet. Venäjän kielen professori Arvid Frithiof Nordqvistin arvio *Finsk Tidskriftissä* tuo selkeästi esille sen, miten tiukasti kieliopit oppikirjoina liittyivät kielen tutkimuksen kulloisiinkin suuntauksiin ja samalla pedagogisiin menetelmiin. Käytännön pedagogisista syistä Nordqvist epäilee Lindeqvistin esittämän uuden, vertailevaan kielitieteeseen perustuvan metodin soveltuvuutta koulujen alkeiskielenopetukseen. Vaarana on paitsi tiedon vanheneminen tutkimuksen kehittyessä, myös se, että kokematon

9 Lindeqvistin kieliopin huono maine ehtikin kasvaa ennen seuraavan kreikan kieliopin julkaisua: ”kreikan kielen edustaja yliopistossa”, ilmeisesti professori Ivar Heikel, oli Veikko Pakarisen mukaan kieltänytkin kieliopin käytön (Pakarinen 1924, 20).

opettaja voi unohtaa tärkeimmän: muotojen oppimisen. Tämän Nordqvist katsoo vaarallisemmaksi kuin vanhan metodin mukaisen mekaanisen harjoittamisen, siis ulkoa oppimisen (Nordqvist 1881, 129). Uudessa metodissa sen sijaan tärkeitä ovat muun muassa äännelait ja ajatus, että oppilas muistaa asiat paremmin tietäessään niiden historian eli johtumisen; samalla hän oppii tieteellistä ajattelua (ks. edellä s. 11). Lindeqvistin luottamusta abstraktien vartaloiden esittelemiseen Nordqvist ei jaa: ne voivat olla kiinnostavia kielentutkijoille, mutta aukeavat huonosti koululaiselle. Taivutusparadigmat ovat sittenkin pedagogisesti tehokkaimpia (Nordqvist 1882, 133). Samoin toteaa toista painosta arvioinut af Ursin oman pedagogisen kokemuksensa nojalla: kielioppi kaipaa lisää taulukkoja (af Ursin 1890:1, 42). G. W. Svensson niin ikään toteaa arviossaan, että kouluopetuksen päämääränä voi kyllä pitää kykyä abstrahoida, mutta päämäärää ei voi pitää lähtökohtana. Lindeqvistin kielioppi on kuin väline, joka on rakennettu oikeiden periaatteiden mukaan, mutta joka tarpeettoman monimutkaisen mekanismin takia on hankala käyttää (Svensson 1883:1, 64–65, 67).

Positiivinen Forsman katsoo Lindeqvistin ”tottuneena koulumiehenä” noudattavan ”pedagogista aistia” ja arvelee – päinvastoin kuin Nordqvist – oppilaan mielen viehättävän kieliopin tieteellisestä esitystavasta, jossa on sitä paitsi mallina toiminutta Curtiusta paremmin esitetty oppilaille ”miten kielelliset voimat liikkuvat ja hyöriävät” (Forsman 1881, 531); näinhän Lindeqvist itsekin antaa esipuheessaan ymmärtää. Myös esikuvan, Müllerin ja Lattmannin (1877, iii-iv) esipuheessa esitellään vakuuttavasti ja innostavasti äännelait edellä -mallin käytännön pedagogisia tuloksia.

4 Lopuksi

Etenkin 1860-luvulla arvioista on nähtävissä, että jokainen suomenkielinen oppikirja oli tapaus, ja vaikka kritiikkiäkin olisi annettu, pioneerityö sai ansaitsemansa kiitoksen. Kielioppinsa 1880-luvulla julkaissut Lindeqvist sai osakseen hyvin perusteellista ja ankaraakin kritiikkiä, jota ei enää suomenmielinen paatos samalla tavalla silottanut kuin Geitlinin ja Cannelinin kohdalla. Toisaalta kehitys näkyy siinäkin, että ensimmäisen suomenkielisen klassisen kielen kieliopin kirjoittanut Geitlin on ainoa, joka ei saa pelkästään kehuja käyttämästään suomesta. Erityisesti termistön kysymykset olivat ajankohtainen aihe niiden kolmenkymmenen vuoden aikana, jotka tutkimuksemme kattaa. Edes ensimmäisen kielioppikomitean työ ei onnistunut lyömään mitään lukkoon. Eniten kritiikkiä termistöstään kerää eri ratkaisujen välillä harhaileva Cannelin; parhaiten oppisanaston kehitys näkyy useita painoksia julkaiseen Geitlinin kohdalla.

Nuorin tarkastelemistamme kieliopeista, Lindeqvistin *Kreikan kielioppi*, on oikeastaan SKS:n tilaustyö, jonka on tarkoitus tuoda Suomen kielioppikirjallisuuteen vertailevan kielitieteen ja modernin pedagogiikan tuloksia. Kieliopin arvioissa esiintyykin viittauksia molempiin: uutta otetta sekä juhliitaan että epäillään sen soveltuvuutta koulumaailmaan. Vaikka jo Geitlinillä oli tarkoituksellisen tieteellinen ote aiheeseensa, vasta Lindeqvistin kohdalla myös arvioijat tarttuvat aiheeseen.

Merkityksellistä on, että niin kielioppien kirjoittajat kuin niiden arvioijat olivat pääasiassa aktiivisia opettajia. Molemmat tahot vetoavatkin omiin kokemuksiinsa. Joukko on muutenkin arvovaltaista, ja arvioissa tai niiden vastineissa voikin nähdä Suomen pienten oppineiden (kieli)piirien edustajien keskinäistä kitkaa. Jatkossa mielenkiintoista olisi verrata klassisten kielten kielioppien tiimoilta käytyä keskustelua muiden kielten kielioppien yhteydessä käytyyn; oletettavasti käsitellään paljolti samoja asioita, ja toimijatkin ovat osin samoja. Ylipäätään klassisten kielten ammattilaisten roolit erilaisissa yhteiskunnallisissa yhteyksissä – pääasiassa kielen, kirjallisuuden ja opetuksen yhteydessä – ovat vielä osin selvittämistä vailla. Kuten on tässäkin nähty, kieliasantuntijoina heillä oli merkittävä rooli 1800-luvulla, ja tämä perintö kantoi seuraavallekin vuosisadalle. Latinalla ja kreikalla sekä niiden edustamilla kirjallisuuden ja kulttuureilla oli oma annettu roolinsa kansakunnan ja kielen kehityksessä. Rooli oli konkreettinen sikäli, että ilman latinaa ei käytännössä ollut pääsyä yliopistoon. Rooli oli myös ideologinen sikäli, että osallistuminen antiikin kielten ja kirjallisuuden traditioihin toi suomenkielisetkin Euroopan sivistyneelle kartalle. Tässä erinomaisen ”taipuisa” kieli oli eduksi. Muidenkin kieliopin laatijoiden kuin Geitlinin suhtautumista saattaa hyvin kuvata tämän esipuheensa aluksi (Geitlin 1858) esittämä toteamus: työn tulokset esitetään ”Pelvolla, ehkei ilman toivotta”.

Lähteet

Aineslähteet

- CANNELIN, GUSTAF 1863: *Kreikan kieli-oppi, alotteleville*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1865a: *Grekiska språkets grammatik för nybegynnare*. J. W. Lillja, Åbo.
- 1865b: Genmäle, *Helsingfors Tidningar* 3.4.1865 nro 77.
- FORSMAN, CARL 1881: *Valvoja* 15.12.1881 no 24, 530–534. <https://doi.org/10.1038/024530b0>
- GEITLIN, JOHAN GABRIEL 1858: *Latinalainen kielioppi umpisuomalaisen nuorison hyödyksi*. J. C. Frenckell, Helsinki.
- 1860: *Periculum syntaxin Latinam Fennice proponendi: Specimen academicum praeside Elia Lönnrot. Lause-oppi*. J. C. Frenckell, Helsinki.
- 1866: *Latinan kieli-oppi* I. 2. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1888: *Latinan kielioppi* I ja II. 8. painos. G. W. Edlund, Helsinki.
- Helsingfors Dagblad* 1870: Geitlin. *Latinan Kieli-oppi* II. Toinen painos. *Helsingfors Dagblad* 3.11.1870 nro 255.
- Helsingfors Tidningar* 1858 [TOPELIUS, ZACHARIAS]: *Latinsk grammatik för finnar*. *Helsingfors Tidningar* 16.10.1858 nro 82.
- ”H. K. K.” [CORANDER / KORANTERI, HENRIK K.] 1859: *Latinalainen kielioppi umpisuomalaisen nuorison hyödyksi* kirjoittanut Mag. Joh. Gabr. Geitlin, *Suomen Julkisia Sanomia* 14.4.1859 nro 29.
- LINDEQVIST, CARL JOHAN 1867: *Latinan kielioppi*, toinen painos. *Tidskrift utgiven av Pedagogiska föreningen i Finland* 1.1.1867 nro 2, 110–112.
- 1881a: *Kreikan kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1881b: Till Red. av Morgonbladet. Några upplysningar i anledning af ”nägra anmärkningar angående Kreikan Kielioppi”, *Morgonbladet* 1.4.1881 nro 75.
- NORDQVIST, ARVID FRITHIOF 1882: K. J. Lindeqvist, *Grekisk grammatik*. *Finsk Tidskrift* 1.2.1882 nro 2, 129–135.
- ”O. D.” [DONNER, OTTO] 1863: *Kreikan kieli-oppi alotteleville*. Kirjoittanut Gust. Cannelin. Helsingissä

- 1863, *Helsingin Uutiset* 9.3.1863 no 20.
- PAKARINEN, VEIKKO 1924: *Tidskrift utgiven av Pedagogiska föreningen i Finland* 1.1.1924 nro 1–2.
- ”SHM” [SÖDERHOLM, J. A.] 1865: Kreikan kieli-oppi, alotteville. Kirjoittanut Gust. Cannelin. Helsingissä, 1863, *Litterär tidskrift utgiven i Helsingfors* 16.1.1865 nro 1, 47–62.
- SNELLMAN, JOHAN VILHELM 1858: Latinalainen kielioppi umpisuomalaisen nuorison hyödyksi, kirjoittanut Mag. Johan Gabr. Geitlin. *Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning* 1.10.1858 nro 10, 445–446.
- 1881: Några anmärkningar angående *Kreikan kielioppi*, kirjoittanut K. J. Lindeqvist, *Morgonbladet* 24.3.1881 nro 69.
- Suomen Julkisia Sanomia* 1860: Latinalainen kieli-oppi, kirjoittanut mag. Joh. Gabr. Geitlin. II. Lauseoppi, *Suomen Julkisia Sanomia* 12.4.1860 nro 29–31.
- Suometar* 1858: Uutisia kirjakaupassa, *Suometar* 22.10.1858 nro 42.
- Suomi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1858–1881. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SVENSSON, GUSTAF WALDEMAR 1883: C. J. Lindeqvist, Kreikan kielioppi; Grekisk grammatik. *Tidskrift utgiven av Pedagogiska föreningen i Finland* 1.1.1883 nro 1, 62–72 (1) ja nro 2, 178–1877 (2).
- TUDEER, OSKAR EMIL 1889: Anmärkningar med anledning af grammatik-komiténs utkast till grekiska språkläror, *Tidskrift utgiven av Pedagogiska föreningen i Finland* 1.1.1889 nro 4, 243–257 (1) ja *Tidskrift utgiven av Pedagogiska föreningen i Finland* 1.1.1889 nro 5, 323–332 (2).
- AF URSIN, NILS ROBERT 1890: *Tidskrift utgiven av Pedagogiska föreningen i Finland* 1.1.1890 nro 1, 40–45 (1) ja nro 2, 110–113 (2).

Kirjallisuus

- AALTO, PENTTI 1980: *Classical studies in Finland 1828–1918*. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki.
- AF BRUNÉR, EDVARD 1853: *Latinsk grammatik: för skolor och gymnasier*. Öhmanska bokhandel, Helsingfors.
- CORANDER [KORANTERI], HENRIK K. 1845: *Suomalajnen kieli-oppi kowlujen tarpeeksi: ruotsalaisen esipuheen kanssa opettajalle. Ensimmäinen osa*. Johanna Cederwaller ja poika, Viipuri.
- CURTIUS, GEORG 1873 [1852]: *Griechische Schulgrammatik*. 10. erw. u. verb. Aufl., Georg Curtius und Bernhard Gerth. F. Tempsky, Prag.
- EURÉN, GUSTAF ERIK 1852: *Suomalainen kielioppi suomalaisille*. [Tekijä], Turku.
- FORSMAN, CARL RUDOLF 1852: *Latinsk skol-grammatik*. Öhmanska bokhandel, Helsingfors.
- GEITLIN, JOHAN GABRIEL 1861: *Saksalainen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1883. *Suomalais-latinainen sanakirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HANHO, J. T. 1955: *Suomen oppikoululaitoksen historia* 2, 1809–1872. WSOY, Porvoo.
- HEIKKINEN, LIISA 1981: *Suomenkielisen suomen kielen oppikirjan synty ja kehittyminen 1880-luvulla*. Folia Fennistica & Linguistica, Tampere.
- HIIDENMAA, PIRJO 2015: Oppikirjojen tutkimus. HELENA RUUSKA, MARKKU LÖYTÖNEN ja ANNE RUTANEN (toim.): *Laatua! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä*, 27–40. Suomen tietokirjailijat ry, Helsinki.
- HIIDENMAA, PIRJO – LÖYTÖNEN, MARKKU – RUUSKA, HELENA (toim.) 2017. *Oppikirja Suomea rakentamassa*. Suomen tietokirjailijat, Helsinki.
- HOVDHAUGEN, EVEN – KARLSSON, FRED – HENRIKSEN, CAROL – SIGURD, BENGT 2000: *The History of Linguistics in the Nordic Countries*. Societas Scientiarum Fennica, Jyväskylä.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykyykieleen. Suomen kirjakielen historia*. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.
- 2002: *Suomalaisen oppikirjan vaiheita*. Suomen tietokirjailijat oy, Helsinki.
- HÄRKÖNEN, MIRJA 1982: *Kouluylhallituksen ensimmäisen päällikön Casimir von Kothenin koulupolitiikka. Taustaa – Tavoitteita – Tuloksia*. Societas Historica Finlandiae, Helsinki.
- INGMAN, ERIK ALEXANDER 1832: *Iliadis Homericae prima rhapsodia, Fennice reddita. Praeside Carolo Nicolao Keckman*. [Tekijä], Helsinki.

- ITKONEN-KAILA, MARJA 1992: ”Ja Jerusalem pite tallattaman Pacanoilda”. Ablatiiviagentti ja sen perilliset Agricolausta uuteen raamatunsuomennokseen. *Virittäjä* 96 (2–3), 137–164.
- JUTIKKALA, EINO 1989: Suomalaisuus yhteiskunnassa. PÄIVIÖ TOMMILA ja MARITTA POHLS (toim.): *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*, 251–304. Kustannuskiila Oy, Kuopio.
- KAARNINEN, MERVI – KAARNINEN, PEKKA 2002: *Sivistyksen portti: ylioppilastutkinnon historia*. Otava, Helsinki.
- KARLSSON, FRED 1997: *Yleinen kielitiede Suomessa kautta aikojen*. Yleisen kielitieteen laitos, Helsingin yliopisto.
- KOLEHMAINEN, TARU 2014: *Kielenhuollon juurilla. Suomen kielen ohjailun historiaa*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 174. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Saatavissa http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk41/Kielenhuollon_juurilla.pdf. [viitattu 17.12.2019].
- KOTIVUORI, YRJÖ 2005: *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Cannelin*. Verkkojulkaisu. Saatavissa <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=14978> [viitattu 17.12.2019].
- Mietintö 1888 = Mietintö kieliovitillisten koulu-oppikirjojen yhtämukaisiksi järjestämisestä ynnä suomenkielisille kouluille aijottujen kieliovitien luonnoksia*. Tehnyt sitä varten asetettu komitea. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LANGE, F. 1836: *Grekiska språkets Grammatik till skolingdomens tjenst* (alkuteos *Det graeske sprogs grammatik til skolernes brug*. 1826. Ruots. Gustaf Cannelin). Hjelt, Åbo.
- LAPPALAINEN, ANTTI 1992: *Oppikirjan historia: kehitys sumerilaisista suomalaisiin*. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.
- LINDER, NILS 1893: *Berättelse om förhandlingarna vid Det tredje nordiska filologmötet i Stockholm 10–18 Augusti 1886*. Forhandlingar paa det fjerde nordiske Filologmøde i København den 18–21 Juli 1892, udgivne af C. Jørgensen. København, Tillæg.
- MURMAN, J. W. 1852: *Harjoittawa ruotsin-kielen-oppi alkawille*. [Simeliuksen perilliset], Helsinki.
- MÜLLER, HEINRICH DIETRICH – LATTMANN, JULIUS 1877: *Griechische Grammatik für Gymnasien. Dritte, verbesserte Auflage*. Vandenhoeck und Ruprecht’s Verlag, Göttingen.
- NORDLUND, TARU 2004: Arat taimet ja ankarat puutarhurit. 1800-luvun kielikeskustelun metaforat ja kieli-ideologiat. KATJA HUUMO, LEA LAITINEN ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*, 286–322. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- NUMMILA, KIRSI-MARIA – SEPPÄNEN, MINNA 2018: J. G. Geitlinin Suomalais-latinainen sanakirja (1883) leksikografian traditiiossa, *Virittäjä* 122 (1), 5–28. <https://doi.org/10.23982/vir.65058>
- PAKARINEN, VEIKKO 1928: *Kreikan kieliovit*. [Tekijä], Turku.
- PANTERMÖLLER, MARKO 2003: *Zur orthographischen Integration von Fremdwörtern im Finnischen*. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- PITKÄRANTA, REIJO 1997: Geitlin, Johan Gabriel (1836–1890). *Kansallisbiografia*. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Saatavissa <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/6008/> [viitattu 25.3.2020].
- RANDÉN, SUVI 2018: Latin schoolbooks in late seventeenth-century Finland. NICOLA MCLELLAND ja RICHARD SMITH (toim.): *The history of language learning and teaching. Volume I 16th–18th century Europe*, 96–109. Legenda. Modern Humanities Research Association, Cambridge.
- RIIKONEN, H. K. 2004: Koskimies, Kaarlo. *Kansallisbiografia*. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Saatavissa <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:kg-008604> [viitattu 25.3.2020].
- SCHILDT, WOLMAR STYRBJÖRN 1832: *Duo prima capita Anabaseōs Kyrou Xenophontae, Fennice translata. Praeside Reinholdo von Becker*. [Tekijä], Helsinki.
- SEPPÄNEN, MINNA – NUMMILA, KIRSI-MARIA 2018: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 1800-luvulla kustantamat vieraskieliset sanakirjat: funktiot, odotukset ja vastaanotto. *Sananjalka* 60, 184–203. <https://doi.org/10.30673/sja.69844>
- SEPPÄNEN, MINNA – TUNTURI, JANNE 2019: Kieliovitillinen estetiikka ja kansallinen identiteetti: suomalaisten oppikoulujen latina ja kreikka 1800-luvun julkisessa keskustelussa. *Ennen ja Nyt: Historian Tietosanomat*. Agricola – Suomen humanistiverkko, Historiallinen Yhdistys ry, Suomen Historiallinen Seura ry ja Turun Historiallinen Yhdistys ry, Turku. Saatavissa

janyt.net/2019/12/kieliopillinen-estetiikka-ja-kansallinen-identiteetti-suomalaisten-oppikoulujen-latina-ja-kreikka-1800-luvun-julkisessa-keskustelussa/ [viitattu 11.3.2020].

SEYFFERT, M. 1861: *Hauptregeln der griechischen Syntax*. Verlag von Julius Springer, Berlin.

STRENG, ADOLF V. 1905–1906: *Latinan kielioppi kouluja varten. Edellinen osa, Sanaoppi (1905). Jälkimmäinen osa, Lauseoppi (1906)*. Yrjö Weilin, Helsinki.

TOMMILA, PÄIVIÖ – LANDGRÉN, LARS-FOLKE – KERKKONEN, JAAKKO – LEINO-KAUKIAINEN, PIRKKO 1988: *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila, Kuopio.

JAANA VAAHTERA and MINNA SEPPÄNEN: The earliest Finnish-language Greek and Latin grammars for the advocacy of Finnish education

The present study focuses on three grammars of classical languages first published between 1858 and 1881. These are Johan Gabriel Geitlin's Latin grammar, originally published in two volumes (*Latinalainen kielioppi umpisuomalaisen nuorison hyödyksi* 'Latin grammar for native Finnish youth', 1858 and *Lauseoppi* 'Syntax', 1860), Gustaf Cannelin's *Kreikan kieli-oppi, alotteleville* ('Greek grammar for beginners', 1863) and Carl Johan Lindeqvist's *Kreikan kielioppi* ('Greek grammar', 1881). Previous scholarship has mainly ignored the grammars of the classical languages written in Finnish. This study especially examines the prefaces of these grammars, through which the writers had the opportunity to make an effort to guide their readers towards an appropriate reception, and, anticipating future criticism, to offer apologies. Thus, in addition to the prefaces, our material includes reviews of the grammars as well as responses to the reviews; newspapers and periodicals published a relatively large number of the aforementioned texts. The reviews can be perceived as opportunities for their writers to present corrections as well as pedagogical and linguistic views. Both the writers of the grammars and their reviewers were typically experts in their field: secondary school and university teachers. The writing of these grammars was part of the general discussion concerning language, nationality and education in Finland: the first Latin grammar came out almost immediately after the first Finnish-language upper secondary school in the country was established in Jyväskylä. The earliest of the grammars examined in the present paper were, in fact, seen as manifestations of patriotism, whereas Lindeqvist's Greek grammar, published in the 1880s in two editions, was reviewed with slightly different criteria from those used for the earlier grammars. Through these grammars, it is possible to study pedagogical and linguistic ideas as well: pedagogical aspects are, in fact, quite prominent in contemporary discussions.

Jaana Vaahtera

jaana.vaahtera@utu.fi

Klassilliset kielet ja antiikin kulttuuri

20014 Turun yliopisto

Minna Seppänen

mielse@utu.fi

Klassilliset kielet ja antiikin kulttuuri

20014 Turun yliopisto